

УДК 343.3/7

БАРСУЧЕНКО Ю.О., студентка Навчально-наукового юридичного інституту
Національного авіаційного університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню складу злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України, а також автором сформовано та розкрито основний ряд проблем та недоліків, пов'язаних із законодавством щодо трансплантології в Україні. На основі наукових досліджень вітчизняних вчених, а також власних висновків, що були зроблені в ході дослідження, в статті запропоновані певні шляхи вирішення проблем даної сфери.

Ключові слова: трансплантація, донор, реципієнт, анатомічні матеріали, органи, кримінально-правові проблеми.

Summary. The article is devoted to the investigation of the crime stipulated by the Article 143 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the main series of problems and deficiencies related to transplantation legislation in Ukraine. On the basis of scientific researches of domestic scientists, as well as own conclusions, which were made during the study, the article offers some ways of solving problems of this sphere.

Keywords: transplantation, donor, recipient, anatomical materials, organs, criminal law issues.

Аннотация. Стаття посвящена исследованию состава преступления, предусмотренного ст.143 Уголовного кодекса Украины, а также автором сформирован и раскрыт основной ряд проблем и недостатков, связанных с законодательством о трансплантологии в Украине. На основе научных исследований отечественных ученых, а также собственных выводов, которые были сделаны в ходе исследования, в статье предложены некоторые пути решения проблем данной сферы.

Ключевые слова: трансплантация, донор, реципиент, анатомические материалы, органы, уголовно-правовые проблемы.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається стрімке підвищення суспільного інтересу до проблем, що стосуються медичної сфери. А саме, до відносин, які виникають між лікарем та пацієнтом в процесі надання медичних послуг. Не викликає сумнівів, що правова база у сфері медичного обслуговування потребує вдосконалення, більш чіткого і точного роз'яснення та певної систематизації. Така потреба обумовлена тим, що в Україні стрімко погіршується стан медицини та загалом процес надання медичних послуг. Особливо гостро постає питання щодо правового регулювання трансплантації органів або тканин людини. Адже життя та здоров'я людини в Україні визнаються найвищою цінністю. Право людини на життя і здоров'я є пріоритетними серед прав, що захищає держава. Одним із засобів їх охорони є трансплантація органів та тканин людини. Необхідність удосконалення правової бази передусім пов'язана з особливим правовим становищем донора та реципієнта, специфіка їхніх відносин виявляється в тому, що кожен із них має рівне право на життя.

Результати аналізу наукових публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконну трансплантацію анатомічних матеріалів людини досліджувались у працях В.О. Глушкова, І.І. Крилової, О.О. Мисливої, А.В. Мусієнка, С.С. Тихонової, Г.В. Чеботарьової, І.В. Кирилюк, Г.І. Капусти та інших вчених. Однак недостатня наукова розробка цього питання потребує подальших досліджень. Необхідно

сформувати основний ряд проблем, що стосуються даної сфери законодавства, а також теоретично осмислити шляхи їх вирішення, що безумовно допоможе в подальшому практично удосконалити сферу трансплантології в Україні.

Метою статті є дослідження законодавства, яке регулює відносини щодо особливостей кримінальної відповідальності, яка передбачена за порушення норм сфери трансплантації органів та тканин людини, та визначення кримінально-правових проблем, шляхи та перспективи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. З огляду на міжнародний досвід, трансплантологія в Україні залишається майже в зародковому стані. Статистика фіксує в середньому 200 таких операцій в Україні на рік [8]. Не дивлячись на це, кожна трансплантація ставить перед суспільством цілий ряд моральних, етичних та правових питань, які необхідно врегульовувати на законодавчому рівні. На практиці доведено, що можливість трансплантації в Україні породжує зловживання нею, торгівлю органами або тканинами, їх примусове вилучення, насильницьке донорство крові і навіть вбивство з метою трансплантації органів або тканин людини. Всі ці негативні фактори породжують необхідність медично-правового врегулювання діяльності, пов'язаної з трансплантацією органів або тканин людини. Це питання також заслуговує на додаткову кримінально-правову охорону, що в свою чергу обумовлює необхідність дослідження цієї проблеми наукою кримінального права.

За вітчизняним законодавством за злочини, вчинені в даній сфері, передбачено покарання за статтями 143 та 144 Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України). У ч. 1 ст. 143 КК України передбачена кримінальна відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. Для ретельного та повного дослідження складу даного злочину необхідно з'ясувати що являє собою трансплантація органів або тканин людини. Отже, пропонуємо розглядати трансплантацію як спеціальний метод лікування, що полягає у пересадці органів і тканин від однієї людини (донора) іншій людині (реципієнту). Однак, даний вид лікування передбачає ряд обмежень, правил та вимог, які в Україні врегульовані спеціальними правовими актами. Галузь трансплантології також врегульована: Конституцією України, окремими нормами Цивільного кодексу України. Диспозиція ч. 1 ст. 143 КК України не розкриває змісту забороненої поведінки і за способом визначення кримінальної відповідальності є бланкетною. Тому задля ретельного та точного з'ясування змісту статті, необхідно звертатись до:

- 1) Закону України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” [1], який детально регулює умови і порядок трансплантації;
- 2) Основ законодавства України про охорону здоров'я [2].

Основи законодавства України про охорону здоров'я 1992 року, виконуючи роль своєрідного кодексу лікарської діяльності, містять норми, які регламентують процес здійснення трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини. Тут відображені основні права пацієнтів при проведенні трансплантації, наданні медичної допомоги хворому в критичному для життя стані, загальні підстави і умови здійснення трансплантації [2].

На думку багатьох дослідників, приписи цих нормативних документів утворюють об'єктивну сторону злочину, а також порушення норм яких тягне за собою кримінальну відповідальність передбачену ч. 1 ст. 143 КК України. Отже, для ретельного дослідження та розкриття складу злочину, передбаченого даною статтею КК України, необхідно звертатись безпосередньо до вищезазначених нормативних актів.

В Україні на сьогоднішній день, розвиток трансплантології обмежений цілим комплексом проблем. Проблемність ситуації полягає, перш за все, в тому, що вітчизняне законодавство не адаптоване під сучасні умови медицини, яка стрімко розвивається в країнах Європи. Тобто, Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” є застарілим і в умовах переходу України до європейської спільноти не відповідає вимогам стандартів медицини, заданих Європейським Союзом. Діяльність, що пов’язана із трансплантологією в Україні, регулює також низка підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Кабінету Міністрів України та МОЗ України, серед яких Наказ МОЗ України “Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини” від 23.09.13 р. № 821. Даний наказ на сьогодні є діючим лише на папері і не виконується більшістю лікувальних установ нашої держави. Головною проблемою невиконання приписів даного підзаконного акту є неналежне матеріально-технічне забезпечення закладів охорони здоров’я. Із даного положення можна виділити цілих два аспекти напрямку заданої проблематики [9].

По-перше. Особливо гостро постає проблема відсутності державної програми розвитку координації так званого “трупного донорства”. Тобто, відсутня належна правова процедура вилучення органів із померлої людини задля подальшої їх трансплантації. Ця процедура гальмується через недосконалість Закону України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини”. Як вважають фахівці, найбільший недолік Закону України “Про трансплантацію” – обов’язкова згода родичів, що в більшості випадків відмовляються навіть розмовляти про можливе донорство. Власне, таке не важко зрозуміти: в людини страшна трагедія – смерть, а тут питають її дозволу на збирання серця чи нирки, причому не просто питають, тобто просять усного дозволу, а вимагають, крім усього іншого, привезти паспорт, заповнити купу досить складних анкет тощо. І все це відбувається в найтяжчий для родичів момент, коли вони часто просто не здатні адекватно прийняти рішення [3, с. 11]. Тут вирішальну роль відіграє людський фактор і психологічний момент. За таких умов можливість адекватно оцінити всі переваги потенційного донорства померлого родича практично неможливо, тому варто врегульовувати це питання на законодавчому рівні завчасно, а не витребувати згоди родичів у такий скрутний час.

По-друге. Окрім того, що процедура трупного донорства практично не регламентована, в Україні існує величезна проблема з живими донорами на законодавчому рівні. Адже законодавством вкрай обмежено перелік осіб, які володіють законним правом стати донором органів чи тканин. В нашій країні переважає так зване “родинне донорство”, це означає, що лише близькі родичі (у тому числі чоловік або жінка, що перебувають в законному шлюбі), можуть добровільно пожертвувати власний орган для пересадки. Даний перелік виключає можливість донорства між двоюрідними та троюрідними родичами, а також хрещеними батьками або просто особами, які виявили бажання стати донорами. Такий недолік законодавства штовхає багатьох українців користуватися послугами закордонних трансплантологів, і як висновок, підтримувати не вітчизняну трансплантологію, а робити фінансові вливання в медичну сферу за кордон. Приміром, якщо враховувати статистику, то на сьогоднішній день в Україні за допомогою родинного донорства проводять лише 20 % всіх операцій з трансплантації органів, на противагу міжнародному досвіду розвинутих країн де число таких операцій перевищує 80 % від всіх операцій [8]. Вирішальним аргументом на користь заміни трупного донорства альтруїстичним (органи від добровольців) є клінічні

дослідження, які показали, що трансплантати від живого донора є більш безпечними і мають властивість краще “приживатися” реципієнту.

З усього вищезазначеного випливає, що дана сфера гальмується також через брак необхідного державного фінансування. Статистика фіксує, що зараз в Україні рівень фінансування закладів охорони здоров'я і державних наукових установ, які мають право проводити діяльність, пов'язану з трансплантацією донорських органів, становить 5 – 10 % від реальних потреб [5, с. 49-50].

Якщо брати до уваги рівень життя українських громадян, обсяг їх доходів і видатків, то можна зробити висновок, що пересічному громадянину будь-яка трансплантація органу чи тканин буде недоступною через брак фінансових ресурсів. Враховуючи умови сьогодення, екологію та стрімку кількість захворювань у населення (включаючи хронічні недуги, а також хвороби серця, нирок, легенів тощо), є доцільним визнати, що застосування трансплантології для успішного лікування стає нагальною потребою. З огляду на ці факти, слід наголосити не лише на проблемі дефіциту органів та тканин людини, а також щодо цін на них. Згідно зі статистичними даними сьогодні за день помирає близько 10 осіб, чекаючи на орган для пересадки. Смертність серед пацієнтів, які чекають на серце, печінку або пересадку легені, коливається від 15 % до 30 %. Зараз близько 40000 пацієнтів у Європі очікують донорського органу. В Європі існують значні невідповідності щодо кількості донорських органів від 34,6 донорів на мільйон населення в Іспанії до 13,8 донорів у Великій Британії, 6 – у Греції і, 5 в Румунії [4, с. 15]. Як свідчить практика, саме ці умови призводять до розростання чорного ринку торгівлі органами.

Всі вищезазначені проблеми знаходять своє відображення у незадовільному стані розробки кримінологічних аспектів трансплантології. Отже, проблеми кримінально-правового характеру відіграють значну роль у погіршенні даної галузі загалом. Це пояснюється тим що, відсутній кримінологічний аналіз розглядуваних злочинів, не класифіковані способи їх вчинення, не встановлені причини та умови вчинення злочинів у сфері трансплантології, не розроблені кримінологічні, організаційні, та належні кримінально-правові заходи, спрямовані на підвищення ефективності запобігання злочинам у сфері охорони здоров'я взагалі та у галузі трансплантології, зокрема [6, с. 256]. Скрутне матеріальне становище штовхає людей на шлях “посередництва”, а також до продажу власних органів.

Разом з тим, необхідно констатувати відсутній достатній контроль відділів правоохоронних органів щодо цього. Тож, вважаємо за необхідне запровадити більш жорсткий нагляд щодо виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють “посередницьку” чи іншу незаконну діяльність у сфері трансплантації (особливо через мережу Інтернет). Слід запровадити систему моніторингу для виявлення різного роду оголошень щодо продажу чи купівлі органів або тканин людини. Ще однією мірою кримінально-правового заходу запобігання вчиненню даних злочинів є запровадження зобов'язання для лікарів-трансплантологів повідомляти правоохоронні органи про звернення до них з пропозиціями осіб, що бажають купити чи продати трансплантати. В крайньому випадку, запровадити більш жорстку кримінальну відповідальність для лікарів, що займаються такою діяльністю. Оскільки в Україні проблема незаконної трансплантації є нагальною, яку необхідно вирішувати кримінально-правовими засобами. Крім того, вважаємо, що варто було б передбачити окрему статтю в Кримінальному кодексі України для лікарів, що займаються незаконною посередницькою діяльністю з продажу органів чи інших анатомічних матеріалів людини. З огляду на високу суспільну небезпеку такого діяння та відсутності

необхідних медичних знань у населення, такий злочин має розцінюватись як особливо тяжкий, який посягає на найважливішу соціальну цінність – життя та здоров'я людини.

Якщо в подальшому не зайнятих вдосконаленням кримінального законодавства у даній сфері, Україна може перетворитися на арену торгівлі органами і масових спекуляцій транснаціональних організацій. Вважаємо, що для вирішення даних проблем необхідно керуватись нормами кримінального законодавства, враховуючи міжнародний досвід.

З метою вирішення цих проблем вважаємо доцільним звернутись до успішного міжнародного досвіду іноземних країн. Зокрема, існує два шляхи пов'язаних з удосконаленням і розширенням даної сфери в Україні, враховуючи досвід розвинених країн світу. Перший шлях – це надання громадянином згоди бути донором після смерті. Ця система працює в багатьох країнах сучасного світу (Німеччина, Польща, Франція, Іспанія тощо), де людину за життя при повній свідомості питають про можливість використання її органів після смерті. Дана система теоретично може бути запроваджена і в Україні, однак на даний час є абсолютно непродуманою, а тим паче не введена в дію.

Наступний шлях – це запровадження так званої польської системи “презумпції згоди”. Ця система диктує такі умови її застосування: всі жителі країни є потенційними донорами, якщо вони з певних морально-етичних, релігійних чи інших інших переконань не готові бути донорами після смерті, вони повинні повідомити про це спеціальні установи, які вносять таких осіб до спеціального комп'ютерного реєстру.

Таким чином, дана система має цілий ряд переваг:

1) Формуються списки потенційних донорів, і у разі негайної потреби орган чи тканини вилучаються та рятує життя реципієнту;

2) Формується національний реєстр осіб, що за життя висловилися проти пересадки їхніх органів у разі смерті; органи цієї людини ні в якому разі не повинні вилучатися;

3) Шляхом так званої “презумпції згоди” йдуть високорозвинені країни світу: Іспанія, Фінляндія, Португалія, Австрія, Греція, Франція, Бельгія, зокрема і сусідня Росія. Цей факт свідчить про те, що скоро Україна повинна приєднатися до країн цієї спільноти.

Прихильником презумпції згоди є науковець О.З. Старовойтова, яка вважає, що аргумент “моє тіло – моє”, є тільки частиною нашого розуміння проблеми власності на тіло. Генетична інформація будь-якої людини не повинна належати тільки їй, а повинна розцінюватися як власність інших людей [7, с. 5-7]. Окрім низки різних соціальних, морально-етичних та матеріальних факторів впливу на трансплантацію як спеціальний метод лікування, в багатьох країнах світу виявляють певний релігійний вплив. Однак, церква переважно підтримує даний метод лікування, а в деяких країнах світу запроваджена навіть підтримка зі сторони церкви (звичайно, що така підтримка має духовний характер).

Висновки.

Отже, на підставі вище викладеного, можна зробити наступні висновки:

1. Задля вирішення зазначених у статті проблем, необхідно вдосконалити законодавчу базу, передбачити достатнє державне фінансування, а також запровадити передовий досвід європейських країн щодо врегулювання трансплантації тканин або органів людини. Це допоможе зробити перші кроки до реорганізації всієї системи в цілому.

2. Необхідно передбачити кримінальну відповідальність медичних працівників, які порушують встановлений законом порядок трансплантації та зловживають своїм

службовим становищем, а також передбачити більш жорстку кримінальну відповідальність за вказані діяння, оскільки дані злочини посягають на найважливіші соціальні цінності – життя та здоров'я людей.

3. Для вирішення питання про дефіцит органів, їх обмежений термін придатності, наша держава повинна перейняти міжнародний досвід та стати на шлях сприяння розвитку заміни справжніх органів штучними. З медичної точки зору така перспектива є цілком прийнятною і теоретично можливою, але наразі вона гальмується нераціональним використанням бюджетних коштів.

4. Необхідним вважаємо проведення роз'яснювальної роботи серед груп населення, які потенційно здатні виставляти власні органи на продаж, щодо шкоди для здоров'я подібних операцій, і високої ймовірності стати жертвою шахрайських дій. А також підняти реальний життєвий рівень населення, щоб кожен громадянин мав змогу за потреби пройти лікування засобами, які передбачає трансплантологія. Адекватно оцінюючи фінансове становище громадян, необхідність трансплантації та брак коштів штовхає їх на шлях жебракування, що є ще однією проблемою сьогоденної української спільноти.

5. Задля розв'язання всіх вищевикладених проблем даної сфери необхідне подальше безпосереднє дослідження кримінологічних аспектів трансплантології, що дозволить розробити низку подальших заходів для покращення становища даної сфери з урахуванням моральних, релігійних та соціальних факторів.

Використана література

1. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 16.07.99 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41. – Ст. 377.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – Ст. 19.
3. Капуста Г.І Чуже серце стає рідним : про трансплантацію серця / Урядовий кур'єр. – 2004 р. – № 82. – С.11.
4. Проблеми трансплантації органів / Євробюлетень. – 2006. – № 7. – С. 15.
5. Ліщинська-Милян О.І. Біоетичний вимір буття особистості і проблема трансплантації // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 4. – С. 49-50.
6. Кирилюк І.В. Кримінологічні проблеми трансплантації // Митна справа. – 2011. – № 4(76). – Ч. 2. – С. 251.
7. Старовойтова О.З. Українська трансплантологія з надією на краще / “Therapia”. – № 3(35). – 2009. – С. 5-7.
8. Юридичний аналіз складу злочину. – Режим доступу : <http://megapredmet.ru/1-29043.html>
9. Сайт агенції “Право на здоров'я”. – Режим доступу : <http://www.healthright.org.ua/nashi-publikacii>

~~~~~ * * * ~~~~~